



ՎԱՐԴԱՆ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Բանասիրական գիտ. թեկնածու, եՊՀ

ԵՈՒՐԱՐԲԱՆՈՒՄԻ ԵՒ ՔԱՌԱՐԱՐԲԱՆՈՒՄԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՅԻՆ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ (ՀԱՄԱԺԱՄԱՆԱԿՅԱ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ)

Նին հայերենը, երկբարբառային կազմություններից բացի, ունեցել է նաև եռաբարբառային եւ քառաբարբառային կազմություններ¹, որոնց հնչաբանական բնութագրերի եւ կազմի վերաբերյալ եւս, ինչպես եւ երկբարբառային կազմությունների դեպքում, հայերենագիտության մեջ միասնական պատկերացում չկա²: Տարակարծությունները պայմանավորված են մասնավորապես երեք հանգամանքով. 1) հնչույթաբանական ինչպիսի կարգավիճակ է վերագրվում տվյալ համալիրի կազմում գտնվող բաղադրիչներից յուրաքանչյուրին. 2) այդ կազմությունների ձայնորդական (իմա՝ կիսաձայնային) բաղադրիչ(ներ)ը տվյալ լեզվում ունի՞ (/ ունեն) ձայնավորական (վանկարար) գործառույթ, թե՞ ոչ. 3) մեկ հնչա-համալիրի վերագրվող բոլոր բաղադրիչները վերաբերում են միեւնոյն վանկին, թե՞ տարբեր վանկերի: Այդ խնդիրների քննությունը տեղ է գտել մեր մի քանի հրապարակումներում, որոնցում առաջադրված դրույթներն այսօր էլ ուժի մեջ են: Ըստ այդմ՝ առաջին կետի առնչությամբ յուրահա-

¹ Հին հայերենում եռաբարբառային (/քառաբարբառային) կազմությամբ բաղադրիչների գոյությունը հաստատումն է այն մտքի, որ, իբրեւ կանոն, այդպիսիք հանդիպում են երկբարբառներ ունեցող լեզուներում (տե՛ս Лингвистический энциклопедический словарь, М., 1990, էջ 520):

² Տե՛ս Մ. ԱՐԵՂՅԱՆ, Գրաբարի քերականություն, Երեւան, էջ 10. Հ. ԱՃԱՌՅԱՆ, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հտ. 6, Երեւան, 1971 թ., էջ 151. Նույնի՝ Հայոց գրերը, Երեւան, 1984, էջ 581. Գ. ՂԱՓԱՆՅԱՆ, Հայոց լեզվի պատմություն. հին շրջան, Երեւան, 1961, էջ 241–245. Ս. ՂԱԶԱՐՅԱՆ, Հայոց գրական լեզվի պատմություն, Երեւան, 1961, էջ 176. Է.Գ. ԱՂԱՅԱՆ, Գրաբարի քերականություն, Երեւան, 1964, էջ 102–140. Յ. ԴՄԱՆՅԱՆ, Древнеармянский язык, Москва, 1971, էջ 27–33. Ա. ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ, Գրաբարի ձեռնարկ, Երեւան, 1976, էջ 5–6. Գ. ԴՋԱՅԱՆ, Сравнительная грамматика армянского языка, Ереван, 1982, էջ 27–28. Հ. ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ, Հայոց լեզվի պատմական քերականություն, հտ. 1, Երեւան, 1982, էջ 130–150. Վ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ, Գրաբարի քերականություն, Երեւան, 2010, էջ 11–16:

տուկ նշանակություն ունի հին հայերենի ու-ի եւ է-ի հնչույթաբանական կարգավիճակի հարցը, այն է՝ ա) ու-ն եղել է երկբարբառակերպ (ou), այլ ոչ թե պարզ ձայնավոր (u)³, բ) է-ն երկար ձայնավոր էր (ē) եւ ոչ թե երկբարբառակերպ (ey/eu) կամ փակ ձայնավոր⁴: Երկրորդ հարցադրման առնչությամբ նշել ենք, որ առնվազն գրաբարյան հայերենում կիսաձայն յ (y/i)-ն եւ լ (w/u)-ն չունեին վանկարար գործառույթ, հետեւաբար այդ բաղադրիչներն ունեցող երկբարբառային (հմմտ. ալ, ոյ, աւ, եւ, իւ, տ, լե, լէ)⁵, եռաբարբառային (հմմտ. եայ, եաւ, տյ, ուա, ուի, ուե, ուէ, ուո)⁶ եւ քառաբարբառային (հմմտ. ուայ, ուաւ, ուոյ) կազմությունները, երեւույթի խիստ գիտական ըմբռնումով, երկբարբառակերպեր, եռաբարբառակերպեր եւ քառաբարբառակերպեր էին: Երրորդ կետի հարցադրմանը ոչ միշտ է հնարավոր միանշանակ պատասխանել, սակայն ելնելով վանկակազմություն ընդունված սկզբունքներից՝ որոշակի դեպքերում հնարավոր է հա-

³ Ս. Ղազարյանը, ըստ դիրքային կիրառության, գրաբարյան հայերենում տարբերակել է երկու կարգի ու. 1) պարզ ձայնավոր (ու [u]), եւ 2) երկբարբառ (ու [ou]), որը «մոտավորապես արտասանվել է ուու» (Ս. Ղազարյան, նշ. աշխ., էջ 171, 173): Հին հայերենի ու-ն երկբարբառ է համարել նաեւ Հ. Պեդերսընը (տե՛ս Հ. Պեդերսըն, Նպաստ մը հայ լեզուի պատմութեան, Վիեննա, 1904, էջ 37):

⁴ Տե՛ս Վ. Պետրոսյան, Հին հայերենի ձայնավորական համակարգի ծագումը եւ հնչաբանական արժեքայնությունը // ԲՅՀ. Հայագիտություն, 2017, թիվ 2, էջ 45–50:

⁵ Գ. Ղափանցյանը, ըստ ամենայնի՝ Ա. Մեյեի հետեւողությամբ, երկբարբառներ է համարել նաեւ հ. —ե. *a, *e, *o հիմնական ձայնավորների եւ *r, *l, *m, *n վանկարար ձայնորդների միացությունները մեկ վանկի կազմում (հմմտ. *ar, *en, *ol եւ այլն) (տե՛ս Գ. Ղափանցյան, Ընդհանուր լեզվաբանություն, Եր., 1939, հտ. 1, էջ 77–78. նույնի՝ Հայոց լեզվի պատմություն. հին շրջան, Երեւան, 1961, էջ 243. հմմտ. А. Мейе, Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков, Москва—Ленинград, 1938, էջ 134–138): Այդ տեսակետը, սակայն, համեմատական հնդեվրոպաբանության մեջ լայն տարածում չի ունեցել (տե՛ս А. Савченко, Сравнительная грамматика индоевропейских языков, Москва, 1974, էջ 90–91):

⁶ Հ. Աճառյանը ուա, ուե, ուէ, ուի տիպի կազմությունները համարում է երկվանկ (հմմտ. լուար, լուաւ, տուայ եւ այլն): Նա եւս հին հայերենի ու-ն համարել է պարզ ձայնավոր (տե՛ս Հ. Աճառյան, Հայոց գրերը, էջ 578–580), ըստ այդմ՝ նշված կազմությունների վանկաբաժանն անցել է ու-ի եւ ա-ի միջով, այն է՝ լու—ար, լու—աւ, տու—այ: Ինչպես արդեն նշել ենք, մեր կարծիքով, հին հայերենի ու-ն ուներ երկբաղադրիչ կազմություն՝ երկբարբառակերպ էր: Հետեւաբար ուա, ուե, ուէ, ուի տիպի կազմությունները եռաբարբառիչ էին, եւ նրանց վանկաբաժանն էլ կարող էր անցնել ու-ի եւ լ-ի միջով, այն է՝ ու—աւ, ու—ւե, ու—ւէ, ու—լի, եթե, իհարկե, ընդունում ենք վանկաբաժանի հնարավորությունը նշված կազմություններում: Մյուս կողմից, սակայն, այդպիսի վանկաբաժանի ընդունումը կթելադրի վերանայել երկբարբառային, եռաբարբառային եւ քառաբարբառային կազմությունների մասին հայերենագիտության մեջ առաջադրված տեսակետներն առհասարակ, այդ թվում՝ մերը: Բայց, որքանով որ վերոհիշյալ տիպի կազմություններն ունեցող բառերի վանկաբաժանի մասին մեր պատկերացումների հիմքում առավելապես դրանց այժմյան արտասանությունն է, կարծում ենք, պիտի ձեռնպահ մնալ դրանց հնչույթաբանական կարգավիճակի խնդիրը հարցականի ենթարկելու գայթակղությունից:

մոզված ասել՝ տվյալ հնչահամալիրը վերաբերում է մեկ վանկի, թե՛ երկու։ Օրինակ, մեր կարծիքով, խնդրահարույց է գրաբարյան միայն բառի կազմում իայ եռաբարբառի (ըստ իս՝ եռաբարբառակերպի) տարբերակումը⁷, որովհետեւ հավանական չէ, որ հին հայերենում այդ բառն արտաբերվեր իբրեւ վանկային մեկ ամբողջություն։ Ըստ ամենայնի՝ այն երկվանկ էր, եւ վանկաբաժանը տարանջատում էր ի եւ ա ձայնավորները՝ մի-այն⁸։ Բացի այդ՝ իայ եռաբարբառակերպի գոյությունը հավանական կլիներ, եթե տարբերակվեր նաեւ իա երկբարբառ, որպիսին նույնպես հին հայերենում չի տարբերակվում։ Հետեւաբար միայն բառի կազմում առավել հավանական է այ երկբարբառակերպի տարբերակումը։ Քանի որ իայ «եռաբարբառ» ունեցող բառային այլ օրինակ չկա⁹, կնշանակի՝ հին հայերենում այդպիսի եռաբարբառակերպ տարբերակելու հիմքեր չկան։

Վերոհիշյալ եռաբարբառակերպերից եայ-ի եւ եաւ-ի համաժամանակյա եւ տարաժամանակյա բնութագրերին անդրադարձել ենք մեր նախորդ հրապարակումներում¹⁰, ուստի այստեղ քննության նյութ կդառնան մյուսները։

Համաժամանակյա հայեցակերպում դիտարկվում են հետեւյալ իրողությունները։

Ա) Տարբերակվում է հին հայերենի եռաբարբառակերպերի երեք տիպի կառուցվածքային կաղապար. 1) «S1+V+S2» (հմմտ. այ — կենդանւոյն «ողջ-ողջ», ոգւոյ «ոգու») («ոգի» գոյ. եզ. թ., սեռ.-տր. հլ.), որդւոյ «որդու» («որդի» գոյ. եզ. թ., սեռ.-տր. հլ.) եւ այլն). 2) «V1+S+V2» (հմմտ. ուա — դիպուած «պատահմունք», թուակցեմ «նույն կարգն անցնել», լուաք «լսեցինք» (անց. կատ., հզն. թ., 1-ին դ.), ուի — պատուիրան «հրաման», լուիցէ «լսելու է, լսի, կլսի, պիտի լսի» (ստոր. 2-րդ ապո. եզ. թ. 3-րդ դ.), ուն — արուեստ, թուեմ «համբել, հաշվել», ուէ — նուէր, պատուէր, ուտ — անուոց «անիվների» («անիւ» գոյ. հզն. թ. սեռ.-տր. հլ.), թուոց «թվերի» («թիւ» գոյ. հզն. թ., սեռ.-տր. հլ.), տուող («տալ» բայի ենթակայ. դերբ.).

⁷ Տէս Ա. ԱՐԲԱՀԱՄՅԱՆ, Գրաբարի ձեռնարկ, Եր., 1976, էջ 14. Վ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ, Գրաբարի քերականութիւն, Եր., 2010, էջ 16։

⁸ Տէս Վ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ, Հին հայերենի եռաբարբառային կազմությունները // Հայագիտության հարցեր, 2017, թիվ 1, էջ 134։

⁹ Տէս Ա. ԱՐԲԱՀԱՄՅԱՆ, նշ. աշխ., էջ 5։

¹⁰ Տէս Վ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ, Հին հայերենի եռաբարբառային կազմությունները // Հայագիտության հարցեր, 2017, թիվ 1, էջ 134. նույնի՝ Հին հայերենի եայ եւ եաւ եռաբարբառակերպերի ծագումը // ՎԷՄ, 2017, թիւ 1 (57), էջ 115–124։

3) «V1+V2+S» (հմմտ. եայ — քաղեայք «աստղագուշակներ», մարտեայք «մարտնչեցեք» (մարտնչիլ բայի բուն հրամ. հզն. թ. 2-րդ դ.), եալ — արդեալք, պատանեալք «պատանիներով» (պատանի գոյ. հզն. թ. գրծ. հլ.) եւ այլն)¹¹:

Կառուցվածքային երեք տիպի կաղապարների մեջ են բաշխվում նաեւ քառաբարբառակերպերը. 1) «V1+S1+V2+S2» (հմմտ. ուայ — թուայ «թոնիր», լուայ «լսեցի» («լսել» բայի անց. կատ., եզ.թ., 1-ին դ.), տուայք «տվեցիք» («տալ» բայի անց. կատ. հզն. թ. 2-րդ դ.), լուայց «լսելու ես, լսես, կլսես, պիտի լսես» («լսել» բայի ստոր. 2-րդ ապո. եզ. թ. 1-ին դ.) եւ այլն). 2) «V1+S+V2+S» (հմմտ. ուալ — տուալ «տվեց» («տալ» բայի անց. կատ., եզ. թ., 3-րդ դ., կրավ. խոնրհ.), լուալ «լսեց» («լսել» բայի անց. կատ. եզ. թ. 3-րդ դ.)). 3) «V+S1+V+S2» (հմմտ. ուոյ — թուոյ «թվի» («թիւ» գոյ. եզ. թ. սեռ.-տր. հլ.), անուոյ «անիվի» («անիւ» գոյ. եզ. թ., սեռ.-տր. հլ.)):

Ինչպես երեւում է բերված օրինակներից, եռաբարբառակերպերն ու քառաբարբառակերպերը, որոշ բացառություներով (հմմտ. ուա — դիպուած, ուի — նուիրակ «1. պատվիրակ. 2. եկեղեցական դեսպան»¹², ուն — արուեստ, ուէ — նուէր «տաճարին կամ աստծուն նվիրված իր, սրբություն»), առավելապես ներկայացված են բառերի թեք, այն է՝ հոլովական եւ խոնարհման ձեւերում եւ ունեն տարասեռ կազմություն՝ «ձայնավորահանգ/ձայնորդահանգ հիմք + բնի ձայնավոր + վերջավորութուն» կաղապարով (հմմտ. ոգւոյ (= ոգի + ո + յ), լուիցէ (= լու¹³ + ի + ցէ), թուոց (= թիւ + ո + ց), տուայք (= տու¹⁴ + ա + յ (+ ք)), թուոյ (= թիւ + ո + յ) եւ այլն): Երբեմն եռաբարբառակերպը/քառաբարբառակերպն առաջանում է բնի ձայնավորին նախորդող դիրքում՝ հիմքի ձայնավոր վերջնահնչյունի կամ երկբարբառակերպի ձայնավորական բաղադրիչի հնչյունափոխության արդյունքում: Այլ կերպ՝ իրենից ներկայացնում

¹¹ 3-րդ տեսակը նշում ենք միայն կառուցվածքային կաղապարների ամբողջականությունը պահպանելու նկատառումով, քանզի դրանց քննությունը, ինչպես ասացինք, կատարել ենք առանձնաբար:

¹² Տե՛ս «Առձեռն բառարան հայկազնեան լեզուի», Անթիլիաս, 1988, էջ 625:

¹³ «Լսել» բայի կատարյալի հիմքը, որից կազմվում են նաեւ բուն եւ հորդորական հրամայականները, համապատասխանաբար՝ լո՛ւր եւ լուիջի՛ր (եզ. ք.), լուայ՛ք / լուարո՛ւք եւ լուիջի՛ք (հզն. թ.):

¹⁴ «Տալ» բայի կատարյալի հիմքը, որից կազմվում են նաեւ բուն եւ հորդորական հրամայականները, համապատասխանաբար՝ տո՛ւր եւ տաջի՛ր (եզ. թ.), տո՛ւք եւ տաջի՛ք (հզն. թ.):

է «հնչունափոխված հիմք + բնի ձայնավոր + վերջավորութուն» կաղապար (հմմտ. ոգի – (ոգւ + ո + յ) = ոգւոյ, որդի – (որդւ + ո + յ) = որդւոյ (ի>ւ), անիւ – (անու + ո + յ) = անուոյ, թիւ – (թու + ո + յ) = թուոյ (ի>ո) եւ այլն):

Բ) Ինչպես արդեն նշվել է, հնչույթաբանական տեսանկյունից եռաբարբառային (/քառաբարբառային) կազմություններ կարող են տարբերակվել, եթե դրանք համարժեք են մեկ հնչույթի, այն է՝ գործառական մեկ նվազագույն բաղադրիչի: Հետեւաբար եթե դրանք տրոհելի չեն, դրանց հնչունական բաղադրիչների միջով չի կարող անցնել ձեւաբանական կարը: Պիտի նկատի ունենալ, սակայն, որ այդ չափանիշը խստորեն կիրառելի է բուն եռաբարբառի (/քառաբարբառի) նկատմամբ, իսկ եռաբարբառակերպի (/քառաբարբառակերպի) դեպքում այն կարող է նաեւ չպահպանվել, այսինքն՝ երկրորդ տեսակի կազմությունների բաղադրիչները կարող են հայտնվել նաեւ տարբեր վանկերի (/ձեւույթների) կազմում: Այդ հանգամանքը բացատրվում է եռաբարբառակերպի /քառաբարբառակերպի հնչունական բաղադրիչների միջեւ համեմատաբար թույլ կապի առկայությամբ՝ ի տարբերություն բուն եռաբարբառի/քառաբարբառի, որոնց բաղադրիչներն անտրոհելի են որեւէ պարագայում: Այդ հանգամանքը, ըստ իս, եռաբարբառակերպը (/քառաբարբառակերպը) բուն եռաբարբառից (/քառաբարբառից) տարբերակող երկու հիմնական գործոններից է՝ նրանց հնչունական կազմը բաղադրող միավորների հետ միասին:

Եռաբարբառակերպերի եւ քառաբարբառակերպերի գործառական (= հնչույթաբանական) հակադրություններ առավելապես դիտարկվում են հին հայերենի քերականական ձեւերում եւ ոչ միայն դրանցում: Կարգային հարաբերակցության առումով կտարբերակվեն հակադրությունների հետեւյալ տեսակները. 1) քառաբարբառակերպ ~ եռաբարբառակերպ (հմմտ. լուայ «(ես) լսեցի» ~ լուա-ր «(դու) լսեցիր», լուաւ «(նա) լսեց» ~ լուա-ն «(նրանք) լսեցին», տուաւ «(նա) տվեց» ~ տուա-ֆ «(մենք) տվեցինք» (ուայ / ուաւ ~ ուա(- թ)),— լուայ-ց «(ես) լսելու եմ, լսեմ, կլսեմ, պիտի լսեմ» ~ լուի-ց-է «(նա) լսելու է, լսի, կլսի, պիտի լսի» (ուայ ~ ուի), թուոյ «թվի» ~ թուոց «թվերի» (ուոյ ~ ուո-թ). 2) եռաբարբառակերպ ~ եռաբարբառակերպ (հմմտ. նուէր «ընծա» ~ նուիւր-եմ «նվիրում եմ» (ուէ ~ ուի), թուե-մ «հաշվել» ~ թուի «երեւում է, համարվում է» ~ թուի-ֆ «կարծիք» (ուէ ~ թ ~ ուի) եւ այլն). 3) եռաբարբառակերպ ~ երկրաբարբառակերպ (հմմտ.

տուա-ֆ «(մենք) տվեցինք» ~ (ն)-տու-ֆ «(դուք) տվեցիք» ~ տո՛ւ-ր «(դու) տուր» — (ուա ~ ու (- Յ)):

Վերոշարադրյալի առնչությամբ պիտի նկատի ունենալ հետևյալ հանգամանքները.

1) Եռաբարբառային (/քառաբարբառային) կազմությունները հնչույթաբանական տեսանկյունից բարդ միավորներ են, որովհետեւ հնչունաբանական առումով իրենցից ներկայացնում են հնչունական երեք (/չորս) բաղադրիչից բաղկացած համալիր՝ ի տարբերություն պարզ հնչույթների, որոնց հնչունական մեկ բաղադրիչ՝ հնչյուն (sound) կամ ալլաֆոն (allophone) է համապատասխանում հնչաշղթայում: Այսպես՝ հայերենի ք հնչույթը խոսքային հնչաշղթայում կարող է ներկայացված լինել հնարավոր հնչունական տարբերակներից միայն մեկով, օրինակ՝ արտաբերական-ձայնաբանական բուն (այլ կերպ՝ չեզոք) բնութագրերով հատկանշվող ք-ով (որպես կանոն՝ այդ տարբերակը հանդիպում է ա (a) ձայնավորին նախորդող դիրքում)՝ բարձր (barcˈr), շրթնայնացած բօ-ով՝ բոլոր (bolor), քմայնացած բ՛-ով՝ բիրտ (birt) կամ շնչեղ բ՛-ով՝ բարբառային բանալ (bˈanol, ՁԹ. բրբռ.):

2) Ըստ այդմ՝ լուայ ~ լուա-(ր), լուաւ ~ լուա-(ն), տուա-(ֆ) ~ տո՛ւ-(ր), թուոյ ~ թուո-(ց) տիպի համեմատությունների երկրորդ եզրում հակադրություն ձեւավորող բաղադրիչը ր-ն, ն-ն կամ ց-ն չէ, այլ՝ հնչույթային զրոն (Ø), որովհետեւ միմյանց հետ համեմատելի են ոչ թե ուայ եւ ուաւ, ուաւ եւ ուան, ուաֆ եւ ուր, ուոյ եւ ուոց, այլ ուայ եւ ուա-, ուաւ եւ ուա-, ուա- եւ ու-, ուոյ եւ ուո- հատույթները՝ որպես հնչույթային ամբողջություն կազմող միավորներ՝ քառաբարբառակերպեր, եռաբարբառակերպեր, երկբարբառակերպեր: Երկրորդ եզրերի՝ վերջավորության ր, ն եւ ց հնչույթները եռաբարբառային/քառաբարբառային հակադրությունների մաս չեն կազմում, որովհետեւ՝ ա) չունենալով ձայնավորական կամ ձայնորդական բնութագիր, ըստ այդմ՝ լեզվում չիրականացնելով այդ կարգի հնչույթներին բնորոշ վանկարար գործառույթ՝ դրանք առհասարակ չեն կարող եռաբարբառային (/քառաբարբառային) կազմությունների բաղադրիչ լինել, բ) ր-ն, ն-ն եւ ց-ն բուն քերականական վերջավորություններն են, իսկ ձեւաբանական կարը եռաբարբառակերպը (/քառաբարբառակերպը) տարանջատում է քերականական (խոնարհման, հոլովման) վերջավորությունից: Ասվածն ավելի ակնհայտ է երեւում լուաֆ «(մենք) լսեցինք» ~ լուայֆ «(դուք) լսեցիք», տուաֆ «(մենք) տվեցինք» ~

տուայ՝ «(դուք) տվեցիք» հակադրություններում, որոնցում բառաձևերն ունեն միեւնույն վերջավորությունը՝ հգն. թ. -ի ցուցիչը, իսկ նրանց տարբերությունը պայմանավորված է հակադրության առաջին եզրում ուս եռաբարբառակերպի, իսկ երկրորդում՝ ուայ քառաբարբառակերպի առկայությամբ: Այդ կազմություններում միայն պայմանականորեն կարող է տարբերակվել $\emptyset \sim \gamma$ հակադրություն, որովհետեւ իրականում առկա է հնչույթաբանական բարդ միավորների՝ որպես միասնական ամբողջների, այլ ոչ թե նրանց առանձին բաղադրիչների հակադրություն: Եւ, ընդհակառակը, հակադրությունը պարզ հնչույթային է, օրինակ, տուառ «տվեցիր» (անց. կատ. ժ., եզ. թ., 2-րդ դ.) ~ տուան «տվեցին» (անց. կատ. ժ., հգն. թ., 3-րդ դ.) բառաձևերի կամ թուի «թվում է, երեւում է» եւ թուի՝ «կարծիք, ենթադրություն» բառերի դեպքում եւ այլն: Նշվածներից առաջին զույգում տարբերակիչ գործառույթն իրականացվում է բացառապես քերականական վերջավորությունների հակադրությամբ ($r \sim \tilde{n}$), իսկ երկրորդում՝ բառակազմական ձեւույթների ($\emptyset \sim f$):

3) Հին հայերենի եռաբարբառային եւ քառաբարբառային կազմություններն ունեին տարասեռ հնչյունական կաղապար: Մասնավորապես, Ա) եռաբարբառակերպեր առկա էին. ա) անհնչունափոխ (հմմտ. արուեստ, նուէր, պատուէր) եւ հնչունափոխված (հմմտ. նուիրել, պատուիրել) բառահիմքերում, բ) վերջածանցների կազմում (հմմտ. դիպուած, հաստուած «կերտվածք, հորինվածք», կարուակ «կոշկակար», կենդանույն «ողջ-ողջ», վարձուոր «վարձով բռնված»), գ) քերականական (հոլովական, խոնարհման) ձևերում (հմմտ. աչգույ «այգու», հոգույ «հոգու», թուոց «թվերի», լուաք «(մենք) լսեցինք», տուող «տվող» եւ այլն). Բ) քառաբարբառակերպեր առկա էին՝ ա) անհնչունափոխ բառահիմքում (հմմտ. թուայ «թոնիր»), բ) քերականական (հոլովական, խոնարհման) ձևերում՝ հիմքի ձայնավորի եւ վերջավորության միաձուլումով (հմմտ. թուոյ «թվի» անուոյ «անիվի», լուայ «(ես) լսեցի», տուայք «(դուք) տվեցիք», լուայց «(դու) լսելու ես, լսես, կլսես, պիտի լսես», տուաւ «(նա) տվեց», լուաւ «(նա) լսեց» եւ այլն):

Կատարված քննությունը հիմք է տալիս ասելու, որ, 1) հին հայերենի տյ, ուա, ուի, ուե, ուէ, ուո եռաբարբառակերպերը եւ ուայ, ուաւ, ուոյ քառաբարբառակերպերը, լինելով բազմաբաղադրիչ միավորներ հնչունաբանական, ավելի ստույգ՝ հնչունական կազմի առումով, հնչույթաբանական առումով, սակայն, մեկ-միասնական ամբողջություն էին, այն

է՝ բարդ հնչույթներ: Ասվածի վկայություններն են նրանց ձևավորած իմաստատարբերակիչ հակադրությունները, որոնցում այդ կազմություններից յուրաքանչյուրը գործառում է որպես մեկ միավոր: 2) Նշված բաղադրիչները՝ ա) հանդիպում են ձևույթաբանական եւ բառակազմական տարակարգ բաղադրիչների կազմում՝ բառահիմքերում, ածանցների, հոլովական եւ խոնարհման վերջավորությունների մեջ, բ) հնչունական կազմով հաճախ տարասեռ են, որովհետեւ, ունեն տարատեսակ բաղադրիչներից ձևավորված կաղապար, այն է՝ «հիմքի ձայնավոր + բնի ձայնավոր + վերջավորություն»: Ոչ հազվադեպ այդ կաղապարի որոշ բաղադրիչներ, որպես հնչունափոխության հետեւանք, սերտաճում են:

АННОТАЦИЯ

При дифференциации составляющих древнеармянских трифтонгальных и тетрафтонгальных образований автор руководствовался следующими положениями: 1) древнеармянский *m* (օւ) был дифтонгоидом, а не простым гласным; 2) *է* (ē) был длинной гласной, а не дифтонгом, дифтонгоидом или закрытой гласной; 3) полугласки *j* (յ) и *ւ* (վ) не имели слогообразующей (= гласной) функции; 4) отмеченные полугласки сохранили свою сонорную функцию во всех позициях. Использование вышеуказанных положений дает основание признавать в древнеармянском трифтонгические *kuj*, *kui*, *inj*, *ni*, *nih*, *nix*, *niz*, *nin* и тетрафтонгические *nij*, *nui*, *niv* образования. Учитывая, что в составе этих компонентов имеется также по крайней мере один из полугласков *j* (յ) и *ւ* (վ) (в случае тетрафтонгоидов – два) не имеющих слогообразующей функции, их следует считать трифтонгоидами (/тетрафтонгоидами), а не трифтонгами (/тетрафтонгами). Различение отмеченных трифтонгоидов (/тетрафтонгоидов) подтверждается также применением метода фонологических противопоставлений.

SUMMARY

When distinguishing between triphthongal and tetraphthongal components, the author proceeded from the following considerations 1) Old Armenian *m* (օւ) was a diphthong rather than a simple vowel. 2) *է* (ē) was a long vowel, rather than a

diphthong, a diphthong-like or a closed vowel. 3) *j* (յ) and *ɫ* (ւ) semi-vowels lacked a syllable-forming function. 4) The semi-vowels have preserved their nature of a sonorant in all positions. The application of the provisions mentioned above provides grounds to distinguish *kuj*, *kuɫ*, *ɫɟ*, *nuu*, *nuh*, *nuɫ*, *nuɫ*, *nɫ* triphthongs and *nuuj*, *nuuɫ*, *nuɟ* tetraphthongs in Old Armenian. Owing to the fact that these components contain at least one (two, in case of tetraphthongs) of the semi-vowels *j* (յ) and *ɫ* (ւ), which lack a syllable-forming function, they should be regarded triphthong-like/tetraphthongs-like units. The distinction between these triphthongs and tetraphthongs are also confirmed by the application of the method of phonemic contrasts.

